

Naslov: Veličina koju nema tko (na)slijediti

Autor: Jaroslav Penik

Rubrika/Emisija: Aktualno

Žanr: izvješće

Površina/Trajanje: 2.495,04

Naklada: 3.500,00

Ključne riječi: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Akademik

VELIKA HRVATSKA OBLJETNICA • 200 GODINA OD ROĐENJA I 110 GODINA OD SMRTI BISKUPA JOSIPA

VELIČINA koju nema tko (na)slijediti

Jaroslav PEČNIK

Hrvatska bi ove 2015. godine trebala primjereno, ali i pomno obilježiti značajne obljetnice vezane uz lik i djelo biskupa Josipa Jurja Strossmayera (200 godina od rođenja i 110 godina od smrti) nesumnjivo jedne od najznačajnijih figura naše nacionalne povijesti. Strossmayer je presudno utjecao na političko i duhovno oblikovanje Hrvatske tijekom 19. st., ali je svojim fascinirantnim intelektualnim, ali i dobrotvornim radom, kojeg zapravo još ni danas nismo u potpunosti svjesni, niti smo ga na pravi način vrednovali, bitno (pred)odredio i profilirao naše nacionalne ali i šire europske obzore.

Bez ikakve sumnje to ga svrstava među najslavnije osobnosti naše povijesti ne samo 19., već i 20. pa i ovog 21. stoljeća, jer je širimom svojih vizija i danas aktualan, jednako kao i prije stotinu godina. Ovo nije nikakvo ishlitno pretjerivanje, već činjenica koja se prepoznaje gotovo na svakom koraku kroz sveokuplu našu kulturnu i političku povijest. Iako je bio biskup, dakle čovjek Crkve, nije bio svetac (niti je tomu težio); dosta toga o čemu je pisao i što je radio danas je njegov vizija europskeizacije hrvatskoga društva i naroda i danas je naša primarna politička, gospodarska i kulturnološka zadaća. Časni je biskup tvrdio: samo ono što je istinski nacionalno može biti ili postati istinski europsko; odnosno Europa je legitimacija naših nacionalnih vrijednosti; tu se duhovno dokazujemo i povijesno potvrđujemo. Strossmayer je svojim radom dosegnuo visokomoralnu i teorijski zahtjevanu razinu crkvenog, političkog i kulturnog djelovanja i promišljanja stvarnosti, tako da ga papa Leon XIII. nije bez razloga nazivao "Magnus Croatae et Slavus", a time je utjeđno i definirao njegovu nacionalnu, ali i (južno)slavensku viziju povezivanja i suradnje. Sam Strossmayer je suštino svog nacionalnog i duhovnog poslanja sazeo u dva gesla: "Prosvjetom slobode" i "Sve za vjeru i domovinu" i upravo je stoga često bio trn u peti i caru i dvoru i Crkvi; Madarima, Njemcima, Srbima pa i svojim Hrvatima, svima onima koji su u njemu prepoznali (vali) europskog državnika od formata, ekumenskog teologa, liberalnog intelektualca kojem je stalo do općeg dobra, napretka vlastitog ali i drugih, prije

Mnogi naprosto nisu dorasli širini njegova duha i izuzetnosti njegova djela; stoga ga nisu ni mogli shvatiti, a ni pratiti na njegovom tegobnom i trnovitom putu. Ali, on se svog proročanskog poslanja nije želio lišiti ni po koju cijenu, smatrajući da mu je moralni imperativ pomoći u povijesnoj emancipaciji vlastitog naroda

svega slavenskih naroda. a samim time je bio realna opasnost svima koji su svoj privilegirani status stekli u svojoj monarhiji očuvati kojekakvim beskrupuloznim političkim igrama, nacionalnim beneficijama ili crkvenim intrigama. Mnogi naprosto nisu dorasli širini njegova duha i izuzetnosti njegova djela; stoga ga nisu ni mogli shvatiti, a ni pratiti na njegovom tegobnom i trnovitom putu. Ali, Strossmayer se uvijek i svugdje, bez ograde na brojna podmetanja ponašao kao emancipirani pravdnik aristokratskih manira koji se svog proročanskog poslanja nije želio lišiti ni po koju cijenu, smatrajući da mu je dužnost, zapravo moralni imperativ pomoći u povijesnoj emancipaciji vlastitog naroda.

Strossmayer je i danas izvor brojnih polemika i nesporazuma. Za jedne je premlado domoljub, a za druge europski bonvivon koji uživa u društvu lijepih žena (spomenimo samo knežinje Trubecku i Wittgenstein), optuživali su ga za antisemitizam (u ranij fazi njegovog života s pravdom da bi kasnije bitno evoluirao), ali najviše zbog navodnog rasipanja crkvenog nov-

ca kako bi ovekovečio i proslavio vlastiti povijesni monument. Ali, to je samo potvrda kako djelovanje velikih ljudi uvijek izaziva otpore, zavist i ljubomoru, žudi za aferama ili ih izmišlja (potho se šapotalo kako navodno ima kćer, a o tomu se samo u jednoj aluziji govori u njegovoj korespondenciji s gospođama Unukić; dakle činilo se sve, samo kako bi se umanjilo ono što se umanjiti ne da, a to je njegovo veličanstveno djelo s kojim Hrvatska uistinu postaje prepoznatljiva kao relevantna europska kulturna činjenica.

Borba za viziju

Bez ograde na sve postojeće prijepore možda je najslikovitije, ali i najistinitije Strossmayera kao osobu opisao (u svom nekrologu posvećenom biskupu) književnik i kritičar Čedomil Jakša: "Dao nam je sve, što imamo; dao nam je sve, što je imao". Medutim i pored svega čime nas je biskup zadužio, i pored bogatih i opsežnih vrela, knjiga i zbornika o njemu napisanim (kako veli akademik Strčić, izuzev obimne Cepelić - Pavličević monografije, o Strossmayeru (iz daleke 1904.), zapravo ni

do dana današnjeg nemamo napisanu, ili barem nije objavljena niti jedna znanstveno-kritički utemeljena monografija. O njemu su pisali brojni autori, poput Iadje Sinić-klasa; dr. Ferdo Šišić je objavio obimnu korespondenciju iz vremena Strossmayera i Račkog i mogli bi nabrajati u nedogled, ali na koncu ipak ostaje goła činjenica kako tek predstoji intenzivan istraživački rad na

Samo ono što je istinski nacionalno može biti ili postati istinski europsko; odnosno Europa je legitimacija naših nacionalnih vrijednosti; tu se duhovno dokazujemo i povijesno potvrđujemo

Josip Juraj Strossmayer

kritičkom valoriziranju njegova djela. Naša je nacionalna i kulturna sramota što tu ogromnu prazninu do danas nitko nije ispunio. Čak stovlje, u rodnom gradu Osijeku, Strossmayer još uvijek nema svoj spomenik, a u vrijeme pravaškog obnašanja gradske vlasti (Anto Dapčić) njegov je portret bio uklonjen iz gradonačelnikova ureda i zamijenjen likom Ante Starčevića. Mnogi još ni danas, posebice u djelu lokalne akademске zajednice, ali i Crkve ne mogu se pomiriti činjenicom što osječko sveučilište nosi njegovo ime.

Po povratku sa studija u Pešti (gdje je stekao doktorat filozofije, ali gdje se upoznao sa Janom Kollarom i oduševio ilirizmom) u Đakovu je bio zaređen za svećenika, da bi nakon toga postao kapelan u Petrovaradinu. Na prijedlog biskupa Kukovića "zbog izuzetne nadarenosti svoje duše" bio je primljen u zavod sv. Augustina u Beču (glasoviti Augustineum) gdje je na koncu stekao doktorat teologije i 1847. godine postao dvorskim kapelanom. Put u visoko bečko društvo i carske krugove bio mu je i širokom otvoren. Medutim, to ga

nije dalo zavesti ni općinuti; nakon što je car Franjo Josip nametnuo svoj Ustav kojim su bila poništena povijesna i politička prava, prije svega slavenskih naroda u monarhiji, Strossmayer se razočarao u Austriju, Madarsku, bana Jelačića (kojeg je do tada neizmjereno cijenio) i shvatio je; ukoliko Hrvati žele prosperirati i predstavljati relevantnog čimbenika u monarhiji, moraju sami sebi pomoći. Moraju pronaći saveznika, moraju pronaći put i način kako to ostvariti. I u tomu je Strossmayer vidio svoju misiju i ulogu. Strossmayer nije bio revolucionar, on je bio veliki reformator; shvatio je: ukoliko se carevina (u koju je vjerovao) želi stabilizirati, a Crkva (čiji je bio istaknuti član) pripremiti za velike promjene koje novo doba nosi sobom i on se sam mora uključiti u javni život, mora djelovati i utjecati na društvene promjene i izboriti se za svoju viziju koja je prije svega bila fokusirana na unapređivanje uloge i položaja Hrvata i Hrvatske u toj ogromnoj višenacionalnoj monarhiji. Na prijedlog grofa Thuna koncem 1849. g. Strossmayer je bio predložen za biskupa u Đakovu, tako da u ljeto iduće 1950.g. napušta Beč i odlazi u Slavoniju, u zavičaj u kojem je ostao do kraja svog dugog života. Iz Đakova, malog slavonskog gradića, Strossmayer je svojim duhovnom veličinom i snažnim političkim utjecajem magične karizme "dramo" Austro-Ugarskom monarhiji, a upravo mu to Madari otklontoreni u liku bana Kluena Hederwaryja nisu mogli oprotiti i svim su ga silama nastojali onemogućiti. Stalno su ga optuživali da "suruje" s Rusima, a kada je 1888. u Kijev poslao pismo Ruskoj pravoslavnoj crkvi povodom 900. obljetnice pokrštenja i sam se car na njegova ozbiljno naljutio (tzv. Bjelovarska afera) upozoravajući ga kako nije primjeren obratiti se ruskom caru "čije su trupe pred našim vratima i koje za nas predstavljaju ozbiljnu državnu prijetnju".

Optužbe za panslavizam

Strossmayera se stalno optuživalo za panslavizam (od

Dobrotvor, mecena, ekumenist, političar, veliki župan,...

J. J. Strossmayer, koji obiteljske korijene vuče iz Linza, odakle su njegovi preci u 18. st. došli u Slavoniju, rođen je 4. veljače 1815. u Osijeku (a umro 8. travnja 1905. u Đakovu), preko 60 godina je proveo u Đakovu (gdje je 1882. dobio veličnu katedralu), a od toga 55 godina je djelovao kao biskup bosansko-hercegovački. Kao istaknuti crkveni velikodostojnik postao je glasoviti svojim izjavama na Prvom vatikanskom koncilu (kojeg je prije vremena s grupom biskupa napustio kako ne bi morao glasovati protiv Pape) na kojem je na savršenom latinskom jeziku (koji je obogatio brojnim neologizmima i koje je bolje govorio nego hrvatski) između ostalog, među prvima progovorio o papinskoj nepopredivosti čime je stekao svjetsku slavu ali i brojne protivnike. Sluga Božji, papa Pij IX. (s najdužim pontifikatom od 32 godine u povijesti crkve i poznat kao utemeljitelj dogme o bezgrešnom začeću) s puno skepsje je gledao na biskupove istupe, ali kasnije su popravili međusobne odnose i uvažavali su se shvativši da Strossmayerov moderitet i papinski konzervatizam teže istom cilju, samo na različite načine.

Kao dobrotvor i mecena biskup je hrvatskom narodu u nasljeđe ostavio Jugo-

slavensku akademiju znanosti i umjetnosti (1861.), Sveučilište u Zagrebu (1874.) te Galeriju starih majstora (1884.) ali je brojnim donacijama i financijskim potporama pomogao mnoštvu pojedinaca i institucija koji su radili na kulturnom opvještavanju hrvatskog naroda ali i šire južnoslavenske ideje. Naravno kao čovjek Crkve darivao je i Rim (od svega, spomenimo se samo katedrale sv. Petra) te tako zaokružio svoj doprinos stvaranju i očuvanju duhovne i materijalne kršćanske i nacionalne baštine, kao nitko prije, a ni poslije njega u povijesti Hrvata i Hrvatske.

Djelovao je i kao političar, saborski zastupnik, veliki župan, stranački leader, ali nakon hrvatsko-ugarske nagodbe i brojnih "njemačkih intriga" razočaran se povukao iz politike koju je definirao napustio nakon što je umro Franjo Rački (prvi predsjednik JAZU-a) njegov vjerni i dugogodišnji suradnik i prijatelj. Oboje su zdušno radili "na preporodu hrvatskog naroda", ili kako je to biskup 1886. u pismu Račkom rekao: "Mi smo bili poslani i opredjeljeni da budemo svjetlo svijeta i soli zemlje". Kao poliglota, ekumenist, teolog enciklopedijskog znanja i duhovni aristokrat samosvojnog

uvrda u suštinska pitanja politike, znanosti i umjetnosti, kao čovjek koji je proputovao svijet i ostvario brojne kontakte sa značajnim osobama u brojnim svjetskim prijestolnicama, Strossmayer je toliko nadrastao i nadvisio vlastitu sredinu da ga ona naprosto često nije znala, a niti u moguću pratiti, odnosno razumjeti njegove političke i društvene vizije. Po mnogima on je uz Gladstonea i Bismarcka najznačajnija osoba 19. stoljeća u Europi. Svojim je proročanskim djelom zapravo živio i djelovao u dalekoj budućnosti, te je stoga nailazio na brojne otpore i u vlastitoj sredini kojoj je po osobnom priznanju želio "čist, a ne uzimati; a narodu da bi opstao, govorio je; nije dovoljno "samo postojati već mu, prije svega, valja biti", znači, želio ga je osvijestiti u nacionalnom i u europskom kontekstu. Zar to nije još uvijek nasušna zadaća stvarnosti našeg naroda, naših političara i društvenih elita koji lik i djelo Časnog biskupa zaobilaze u velikom laku, jer bi u protivnom, pozivajući se na njega zorno pokazali koliko su zapravo mali, nezreli i nedozreli imperativu naše vremena i zadaća koje valja ispuniti, da bi u Europi na pravi način bili prepoznati i uvažavani.

RJA STROSSMAYERA

čega su podjednako strahovali i u Beču i u Pešti), ali to su bile objede potpuno bez osnova, jer biskupov pogled usmjeren ka Petrogradu imao je izrazito crkveni karakter, i sam je bio svjestan opasnosti ruske varijante panslavizma. Naprosto je smatrao; ako se želi postići jedinstvo univerzalne crkve, onda to bez Rusija i njihove suradnje neće ići. A, koliko je Strossmayer bio uvjeren u opravdanost i nužnost svog djelovanja svoje misije najbolje se vidi po tomu što je nakon smrti nadbiskupa Mihalovića odbio ponudeno mjesto zagrebačkog nadbiskupa, a samim time i privlačni kardinalski primat. Strossmayer je smatrao da mu je mjesto na granici monarhije, gdje se monarhija sudara i dodiruje sa pravoslavljem i islamom te da se u pozicije može učiniti najviše za cara i Crkvu i to pokazuje i dokazuje svu njegovu odgovornost, odlučnost, energiju i ljudsku veličinu. Ono što je ruski filozof Vladimir Solovjev (kojeg je biskup otvoreno pomagao i simpatizirao) zagovarao, tj.

opću crkvu kroz geslo »Ceterum censeo instaurandum esse Ecclesiae unitatem« (»uostalom, mislim, da se ima obnoviti jedinstvo Crkve«), na tomu je Strossmayer zdušno radio cijeloga života. Dr. Mirjana Gross u svom kapitalnom djelu »Počeci moderne Hrvatske« opisala ga je riječima: »Nije dovodio u pitanje monarhijsko načelo crkve (s Papom na čelu), ali je želio je ravnotežu između vlasti biskupa i Pape«. Dakle, tražio je upravo ono o čemu se danas u Crkvi intenzivno, pa barem i u pol glasa govori.

Strossmayer je smatrao da razvoj crkve mora ići paralelno s modernim društvom, tj. samo slobodna crkva može osigurati slobodu narodu. On nije bio primarno političar, možda upravo i najmanje to; daleko je više bio kulturni i prosvjetni radnik, a iznad svega čovjek Crkve koji je težio uskladjivanju političkih ideja i kulturnoloških koncepta s crkveno – institucionalnim, pa i onda teološkim poimanjem crkvene unije. Dakle, (južno)slavenskom je-

SPOMENIK

U rodnom Osijeku Strossmayer još uvijek nema svoj spomenik, a u vrijeme pravašskog obnašanja gradske vlasti (Anto Dapić) njegov je portret bio uklonjen iz gradonačelnikova ureda i zamijenjen likom Ante Starčevića

dinstvu pod okriljem Katoličke crkve. Smatrao je »da je naše najveće narodno zlo vjerska podvojenost, a naročito duboki jaz Zapadne i Istočne crkve.« (dr. Ferdo Šišić). Crkveni su rascol najbolnije osjetili upravo Slaveni, posebice njihov južni ogranak kroz prizmu nesređenih i te-

gobnih hrvatsko – srpskih odnosa, te je smatrao da je uklanjanje tih nesporazuma i razlika osnovana pretpostavka narodnog jedinstva. Ideja (južno)slavenskog zajedništva izrazito je prisutna kao sastavnica ideje vjerskog sjedinjenja Slavena, jer je smatrao kako razlike između katolika i pravoslavnih, nisu u dogmi, već organizaciji. Zato je smatrao da Hrvatska kao katolička i slavenska zemlja ima značajnu misiju (i savanu glagoljsku baštinu) što bitno može pridonijeti bržem i boljem međusobnom razumijevanju. U tom duhu, kako tvrdi Smičiklas: »Strossmayer je smatrao da bi približavanje preko katolika Rusije rimskoj crkvi moglo biti od najvećih i najstretnijih posljedica za cijelo slavenstvo. Dakako, biskupu je bilo jasno da je sjedinjenje pravoslavlja i katoličanstva moguće tek uz pretpostavku sasvim novog pristupa jedinstvu Crkve, a ono bez tolerancije i kompromisa nije ostvarivo. Katolici moraju respektirati sve osobnosti pravoslavnih: autokefalnost,

Kritizirali ga i Hrvati i Srbi

U nas se, naravno, u pravilu iz redova učenih nezalica Strossmayeru prigovara afirmacija i promocija jugoslavstva (a zapravo se radi o ideji južnog slavenstva kao kulturnog zajedništva, kao puta za uspostavu jedinstva univerzalne Crkve, što je bitna distinkcija), dakle, ovu ideju treba prije svega tumačiti iz biskupovog humanističko-preporodnog djela i crkvenog poslanja. Kao što je nailazio na nerazumijevanje po tom pitanju u vlastitoj sredini, slične kritike doživljavao je i sa srpske strane, iz redova srpske inteligencije (primjerice Svetozara Miletića) i pravoslavne crkve jer je time navodno vrijeđao »narod srbski... što će na koncu izroditi sjeme razдора«. Na tom se tragu i danas razmišlja u djelu srpske akademske elite (pa i crkve), na čelu sa prof. dr. Vasilijem Krestićem koji časnog biskupa proziva kao promotora ideja negiranja identiteta srpskog naroda. Akademik Krestić to vidi kao pretvaranje Srba u dio hrvatskog »političkog« naroda (čemu mu pojedini neodgovorni politički istupi s hrvatske desnice izrazito pogoduju), te da se zapravo u Hrvatskoj želi Srba svesti na Hrvate pravoslavne vjere. Krestić doslovno piše: »Hrvatsko građansko društvo predvođeno đakovčkim biskupom Strossmayerom, Starčevićem i njihovim nasljednicima držalo se u okvirima svoje države istih principa koji se u okvirima Ugarske držale mađarske vlade, sve do 1918. godine... Dakle, svi stanovnici Ugarske... činili su dio mađarskog političkog naroda. Shodno tome svi građani Hrvatske, rođeni na njenom državnom tlu, bez obzira na nacionalnu, pa i vjersku pripadnost činili su dio hrvatskog »političkog« naroda... A, to je značilo etnički čistu Hrvatsku, srpsko ime sistematski je izostavljeno; Srbi nikada nisu nazivani svojim nacionalnim imenom već raznim pogrdnim, kao što su Vlasi, Cigani, Bizantinci... Vrijeme i kasniji događaji pokazali su da to nije bila samo prijetnja... Ne samo Starčevići pravaši već i tzv. obzoraši, nasljednici politike J. J. Strossmayera i Franje Račkog... potom sljedbenici Josipa Franka i Pavelčevićih ustaša u praksi dosljedno su ih se i pridržavali«, tretirajući Srbe »kao remetički faktor koji je stajao na putu stvaranja velike i etnički čiste Hrvatske«. Što je na koncu »u vrijeme NDH urodilo genocidom nad Srbima, a u vreme raspada Jugoslavije dovelo do njihovog etničkog čišćenja«. Iz ovog »ilustrativnog« Krestićevog pasosa (a zapravo otrovnog povijesnog falsifikata) možemo iščitati slične prigovore biskupu kao i u »naših nacionalno preosvijestjenih« Hrvata, samo s drugim predznakom koji u njemu vide glavnog krivca za sve što se od druge polovice 19. stoljeća pa sve do danas zbivalo u složenim hrvatsko – srpskim relacijama. Ali, zapravo time samo dokazuju kako zaslijepljeni vlastitim ideološkim i nacionalnim ekskluzivizmom ne mogu (ili) ne žele vidjeti istinu koja ih u pravilu razotkriva u svekoliko »veličini vlastite bijede« o čemu je maestralno pisao veliki mađarski filozof povijesti Istvan Bibó.

jezik, a čirilometodska tradicija i staroslavenski jezik u liturgiji Hrvata sretno su pretpostavke tomu.

Fanatik svog uvjerenja

U povodu tisućugodišnjice bule Pape Ivana VIII. moravskom knezu Svatopluku (kojom je dopušten slavenski jezik u liturgiji), Leon XIII. je 1880.g. izdao encikliku »Grande munus« koja je slavenske apostole Ćirila i Metoda proglasila svcima cijele Katoličke crkve. Strossmayer je bio svjestan realnosti i činjenice da do unije neće, niti može doći na prečač i stoga je unutar vlastite crkve, prije svega na Vatikanskom koncilu pokušavao objasniti smisao ujedinjenja Istoka i Zapada i bio je ogorčen protivnik jeziškog smjera u Crkvi. Inzistirao je na problemu rješenja papinskog infalibiliteta (nepogrešivosti), odnosno protivio se prijedlogu dogme o nepogrešivosti pape; tražio je da papom može postati i netalijan, te je težio reformi kanonskih zakona u modernom duhu, bliskim vezama sa protestantima (zato su mu i na koncilu brojni kardinali ogorčeno vikali: »odlazi Lutheru!«); sve je to predlagao kako bi ublažio skepsu u istočnoj crkvi koja bi mogla otežati razgovore o uniji, jer bi to za projekciju univerzalne crkve bilo pogubno. Sve to učinilo je Strossmayera središnjom ličnošću hrvatskog ali i (srednjo)europskog javnog života; svekolika hrvatska inteligencija koju nije zarazio »marazam khuenovštine« (Josip Horvat) u njemu je gledala svog duhovnog vođu i čovjeka koji Hrvatskoj, ali i Sl-

avenskom svijetu otvara europske horizonte. Međutim, Strossmayerovo nastojanje oko oživljavanja čirilometodske ideje nije bilo dobro primljeno ni među pravoslavnim, a ni među katoličkim, optužili su ga da krivotvori povijest, da umanjuje duboke razlike na dogmatskom polju i da želi pokatolitičiti pravoslavne Slavena. Naravno Strossmayer je te objede teško primao, ali kako kaže dr. Andrija Šuljak: »Nije ga moglo ruša zaustaviti, ostao je fanatik svoga uvjerenja i vizionar«, koji nažalost nakon svoje smrti nije dobio svog dostojnog zamjenika. I upravo stoga kako piše dr. Stanislav Marijanović: »Predtoci nam novo isčitanje ovog genijalnog čovjeka kako bi shvatili što nam danas on u nacionalnom i europskom kontekstu znači«. I dalje: »Moramo pokazati da smo vrijedni svoje baštine, da smo je dostali i na njegovom primjeru... Jer, Strossmayer nije bio samo biskup koji je o sebi gradio sliku biskupa svih Slavena, u austrijskoj carevini, niti vladika svih kršćana, što je hrio bit, ni političar i vidoviti mecen na pokretac i vidoviti mecen za jedne ideološke aspiranture, a preveliki jugoslaven i pobornik »nemogućeg jugoslavstva« za druge. U svom vremenu bio je Hrvat – Europljanin više od drugih, a Hrvatska je svugdje u Europi bila s njim. Zasluge Strossmayera proćerpanjem vremena samo dobija na veličini i značenju...« Srećom po svp nas imali smo Strossmayera, ali danas na žalost nemamo niti jednog autentičnog strossmayerijanca.